

ФІНАНСОВА РОЗВІДКА УКРАЇНИ В ПРОТИДІІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПРОТИПРАВНИХ ДОХОДІВ

МОСКАЛЮК Надія Богданівна - доктор юридичних наук, доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності ЗУНУ

<https://orcid.org/0000-0003-2972-3352>

КАРАПЕТЯН Ольга Михайлівна-кандидат економічних наук, доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності ЗУНУ

<https://orcid.org/0000-0002-8747-7631>

ПАДАЛКА Андрій Миколайович - доктор юридичних наук, доцент, заступник директора Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

<https://orcid.org/0000-0003-1433-1030>

УДК 336.71

DOI 10.32782/EP.2022.1.33

У статті досліджено питання функціонування підрозділу фінансової розвідки, який є національним центром для отримання та аналізу повідомлень про підозрілі операції та іншої інформації, яка має відношення до відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів і фінансування тероризму, та для розповсюдження результатів цього аналізу. Встановлено, що Державна служба фінансового моніторингу України є центральним національним органом, який відповідає за збір, аналіз та передачу даних про підозрілі фінансові операції компетентним органам.

Досліджено показники діяльності Державної служби фінансового моніторингу України як підрозділу фінансової розвідки за період з 2003 р. по I півріччя 2021 р. Результати фінансових розслідувань засвідчили, що за останні десять років відбувалась значна трансформація діяльності злочинців у фінансовій сфері та управлінні активами.

Визначено, що однією із ефективних форм реагування на виклики злочинного середовища є проведення досліджень, викриття та оприлюднення схем, за допомогою яких кримінальним доходам надається легальний вигляд та фінансуються тероризм. Необхідність проведення такої роботи прямо передбачена законодавством України та міжнародними стандартами FATF.

Перспективою розвитку та ефективного співробітництва з правоохоронними органами є: по-перше, максимальна автоматизація процесів здійснення операційного та стратегічного аналізу, по-друге, налагодження е-каналів швидкої комунікації з правоохоронними органами, по-третє, удосконалення процедури фінансового розслідування щодо новітніх технологій, зокрема, з криптовалютами.

Ключові слова: фінансова розвідка, протиправні доходи, фінансовий моніторинг, протидія фінансуванню тероризму, легалізація протиправних доходів.

Постановка проблеми

Відповідно до Міжнародних Стандартів FATF та Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, що ратифікована Україною 17.11.2010 р., у кожній країні має функціонувати підрозділ фінансової розвідки (ПФР), який є національним центром для отримання та аналізу повідомлень про підозрілі операції та іншої інформації, яка має відношення до відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів і фінансування тероризму, та для розповсюдження результатів цього аналізу. Згідно із За-

коном України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» Державна служба фінансового моніторингу України є органом, уповноваженим Україною на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки (ПФР, Financial Intelligence Unit, FIU).

Підрозділ фінансової розвідки України генерує розвідувальну фінансову інформацію високого рівня. Спонтанні узагальнені матеріали регулярно ініціюють розслідування фактів відмивання коштів, пов'язаних з предикатним злочином або фінансування тероризму.

Стан дослідження

Проблематикою протидії легалізації протиправних доходів та питаннями фінансової розвідки займаються багато науковців, зокрема Акімова О.В, Буткевич С.А., Комісаров О.Г., Скрипка О.Ю., Собакарь А.О. та інші.

Водночас роль фінансової розвідки у протидії легалізації корупційних доходів, схеми їх відмивання, проникнення в легальні сектори економіки є мало дослідженими і потребують додаткового вивчення та дослідження.

Метою дослідження є визначення місця фінансової розвідки в боротьбі з протиправними доходами, вивчення теоретичних та прикладних аспектів діяльності та розкриття місця та ролі підрозділу фінансової розвідки у дотриманні безпеки та національних інтересів.

Виклад основних положень

Сучасна практика діяльності правоохоронних та розвідувальних органів свідчить про те, що ефективна протидія злочинності неможлива без активного використання аналітичних матеріалів як результату проведених фінансових розслідувань. Дієвість механізму виявлення й розслідування економічних злочинів певною мірою залежить від комплексного розслідування фінансової інформації, що характеризує злочинну діяльність. Зокрема, за період з 2003 р. по I півріччя 2021 р. Державної служби фінансового моніторингу України до правоохоронних та розвідувальних органів направлено 13 712 матеріалів, з них 8 074 узагальнених матеріалів та 5 638 додаткових узагальнених матеріалів [1] (рис.1).

Результати фінансових розслідувань засвідчують, що за останні десять років відбувалась значна трансформація діяльності

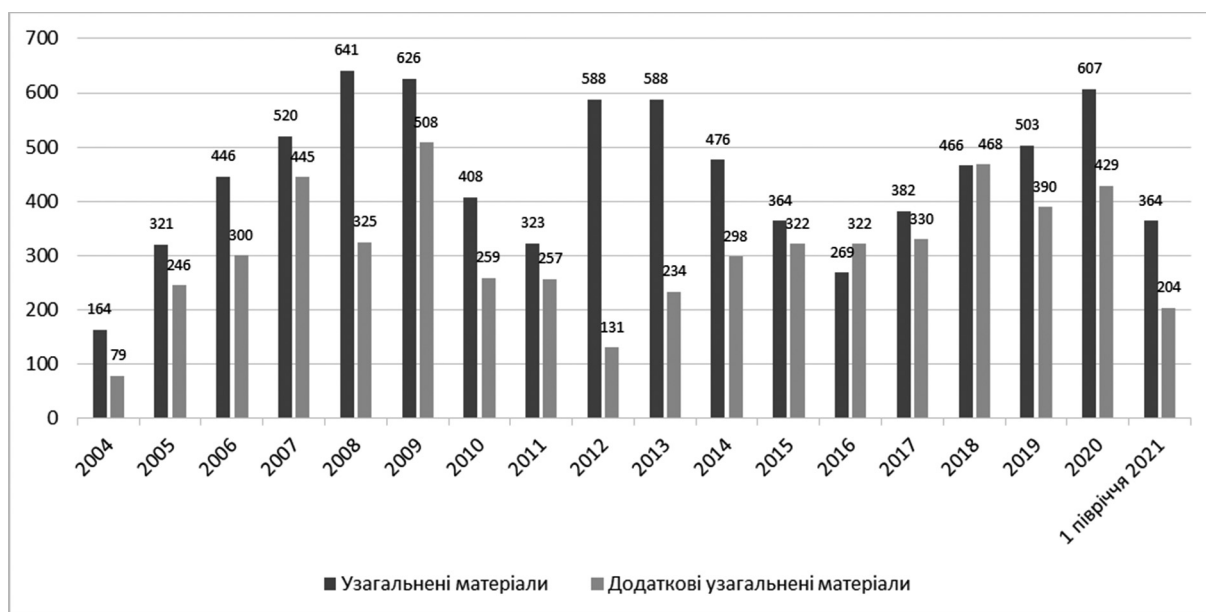

Рис. 1. Кількість направлених матеріалів підрозділом фінансової розвідки до правоохоронних органів [1]

злочинців у фінансовій сфері та управлінні активами.

Фінансову розвідку України було засновано ще у 2002 році, але країна з 2002 до 2004 року перебувала у «чорному списку» FATF, а потім знову потрапила туди в 2010 році, проти неї діяли навіть каральні санкції.

Перебування країни в чорному списку напряму впливає на її банківську систему і міжнародну торгівлю. Будь-які платежі, відправлені на рахунки банків країни, яка знаходиться в цьому списку, обов'язково потрапляють під підозру і їх виконання може бути зупинене [2].

Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Moneyval) підвищив рейтинг України за окремими напрямками. Але навіть таким зрушенням радіти зарано, адже комітет залишився незадоволеним показниками України ще в чотирьох сферах: фінансові санкції, пов'язані з тероризмом, і поширення відмивання грошей. Також Moneyval не подобається нормативна база і контроль професійної діяльності, не пов'язаної з фінансами, і ведення національної статистики у сфері протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму.

Тобто, якщо Україна найближчим часом не вдосконалив своє законодавство в цих чотирьох сферах, ми нейтралізуємо зусилля нашої фінансової розвідки і ризикуємо знову опинитися в «сірій зоні» або навіть знову потрапити в чорний список FATF, а це буде завдасть відчутного удару по економіці країни – зростуть іноземні інвестиції, подорожчають кредити для держави та бізнесу, постраждають прямі та портфельні інвестиції українських компаній.

Українським компаніям доведеться постійно доводити легальність своїх коштів не лише в Європі, а й у всьому світі. Відкрити рахунок в міжнародному банку також буде складно – доведеться пройти багато перевірок, які займають багато часу. Транзакції триватимуть довше, і, як наслідок, бізнес, який працює на міжнародному ринку, втратить гроші.

Крім того, міжнародні банки можуть обмежити перелік послуг, які надаються своїм

клієнтам в українських відділеннях. Сірій список торкнеться і пересічних українців, хоча розплачуватися картками за кордоном можна буде, оскільки такі операції здійснюються через міжнародні платіжні системи, але відкрити рахунок за кордоном навряд чи вийде [3].

У довгостроковій перспективі це вплине на всіх. Бо якщо у нас не працюватимуть міжнародні правила, то Україні буде дуже важко залучати інвестиції, працювати на ринках інших країн, а це призведе до погіршення економічного стану держави в цілому. Україні слід дотримуватись сорока рекомендацій та восьми спеціальних рекомендацій FATF, визнаних Міжнародним валютним фондом та Світовим банком як міжнародні стандарти боротьби з відмиванням грошей та фінансовим тероризмом.

Уряд нашої держави уповноважив Державну службу фінансового моніторингу України, яка підпорядкована Міністерству фінансів України, координувати фінансову розвідку і надав їй серйозні повноваження, а саме:

- подавати до правоохоронних та розвідувальних органів матеріали у разі наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція або сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму;

- брати участь у міжнародному співробітництві з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, зокрема здійснює міжнародне співробітництво з відповідними органами іноземних держав; забезпечує співробітництво з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та іншими міжнародними організаціями тощо;

- розробляти проекти нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, зокрема щодо визначення порядку надання Державною службою фінан-

сового моніторингу інформації про відстеження (моніторинг) фінансових операцій особи, операції якої стали об'єктом фінансового моніторингу;

- проведення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу і т.д;

- погоджувати в установленому порядку проекти нормативно-правових актів суб'єктів державного фінансового моніторингу з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

- вимагати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму і в разі виявлення порушення таких вимог вживає заходів, передбачених законом, а також повідомляє про це орган, що здійснює нагляд за такими суб'єктами первинного фінансового моніторингу;

- забезпечувати координацію діяльності держорганів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

- забезпечувати ведення обліку інформації про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу; узагальнених матеріалів та додаткових узагальнених матеріалів, наданих правоохоронним органам, а також прийнятих за результатами їх розгляду правоохоронними органами процесуальних рішень; інформації про конфісковані активи та активи, на які накладено арешт, під час кримінальних проваджень тощо [1].

Вирішуючи актуальні проблеми пов'язані із захистом прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, фінансова розвідка забез-

печує економічну безпеку держави, намагається ліквідувати існуючі загрози щодо високого рівня тінізації та офшоризації національної економіки.

Експерти Інституту соціально-економічної трансформації стверджують, що на відміну від інших країн, структура тіньової економіки в Україні не сконцентрована у сфері незареєстрованого підприємництва або дрібних послуг та торгівлі. Інструменти ухилення від сплати податків застосовуються в Україні великими підприємствами, які домінують у своїх галузях і зазвичай мають політичний захист та імунітет від контролю фіскальних і правоохоронних органів. Річні обсяги й вплив на державний бюджет України головних схем ухилення та уникнення від оподаткування щорічно становлять:

- офшорні схеми від 130 до 220 млрд. грн.;

- зарплати в конвертах від 58 до 231 млрд. грн.;

- сірий імпорт (контрабанда) від 226 до 320 млрд. грн.;

- заниження оборотів ФОП 130-156 млрд. грн.;

- конвертаційні центри 60-90 млрд. грн.;

- скрутки 120-180 млрд. грн.;

- тіньовий ринок землі, надр 80-110 млрд. грн.;

- інші схеми 60-100 млрд. грн. [4].

Загальні тенденції тіньової економіки коливаються в межах 30 % від обсягу ВВП.

Зважаючи на негативний вплив на економіку країни податкових злочинів та відмивання коштів, наслідком чого є втрачати бюджету та неспроможність країни до формування збалансованого бюджету, а також поширення обсягів таких злочинів та масштабність використання специфічних схем, Державною службою фінансового моніторингу вживаються заходи для мінімізації встановлених загроз та ризиків, але вони недостатні. У тісній співпраці з державними та правоохоронними органами, а також суб'єктами первинного фінансового моніторингу виявляється діяльність суб'єктів, які надають «послуги» зі штучного формування податкового кредиту реальному сектору економіки, а також

Обговорення, дискусії, актуально

легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Крім того, спостерігається тенденція до залучення як інструменту фізичних осіб – підприємців та неприбуткових організацій для зменшення податкового навантаження юридичних осіб зі сплати податків. При цьому, неприбуткові організації можуть використовуватись як пряме джерело прибутку і як прикриття переміщення коштів в Україні та між країнами в складних схемах із відмивання коштів та фінансування тероризму, а також для прикриття незаконної діяльності інших суб'єктів.

З кінця 2019 року широкого використання набули схеми «зустрічних потоків» та «скруток», в яких ухилення від сплати податків здійснюється через так звані «скрутки», а до створення можливості розрахунків з таким «мережовим маркетингом відповідних послуг» залучені торговці тютюновими, алкогольними виробами та підприємства оптово-роздрібною торгівлі, які «продають» необліковану готівку. Необхідно зазначити, що так званий «продаж» необлікованої готівки здійснюється поза банківською системою, що значно ускладнює її виявлення. Із врахуванням

інформації, отриманої від правоохоронного органу, виявлено схеми:

- спрямовані на ухилення від сплати податків шляхом формування фіктивного податкового кредиту, а також відмивання коштів із застосуванням механізму проведення «зустрічних потоків»;

- незаконного формування податкового кредиту і отримання бюджетного відшкодування ПДВ шляхом проведення удаваних господарських операцій з постачання сільськогосподарської продукції та відмивання коштів;

- діяльності професійної мережі, до складу якої входять фіктивні компанії, що надають послуги сприяння в ухиленні від сплати податків, а також відмиванню коштів;

- можливого ухилення від сплати податків та розкрадання коштів державних підприємств вугледобувної промисловості під час закупівлі витратних матеріалів;

- заволодіння коштами підприємства енергетичної галузі країни та формування штучного податкового кредиту без фактичного постачання товару з подальшим переведенням безготівкових коштів у готівку для передачі замовнику послуг;

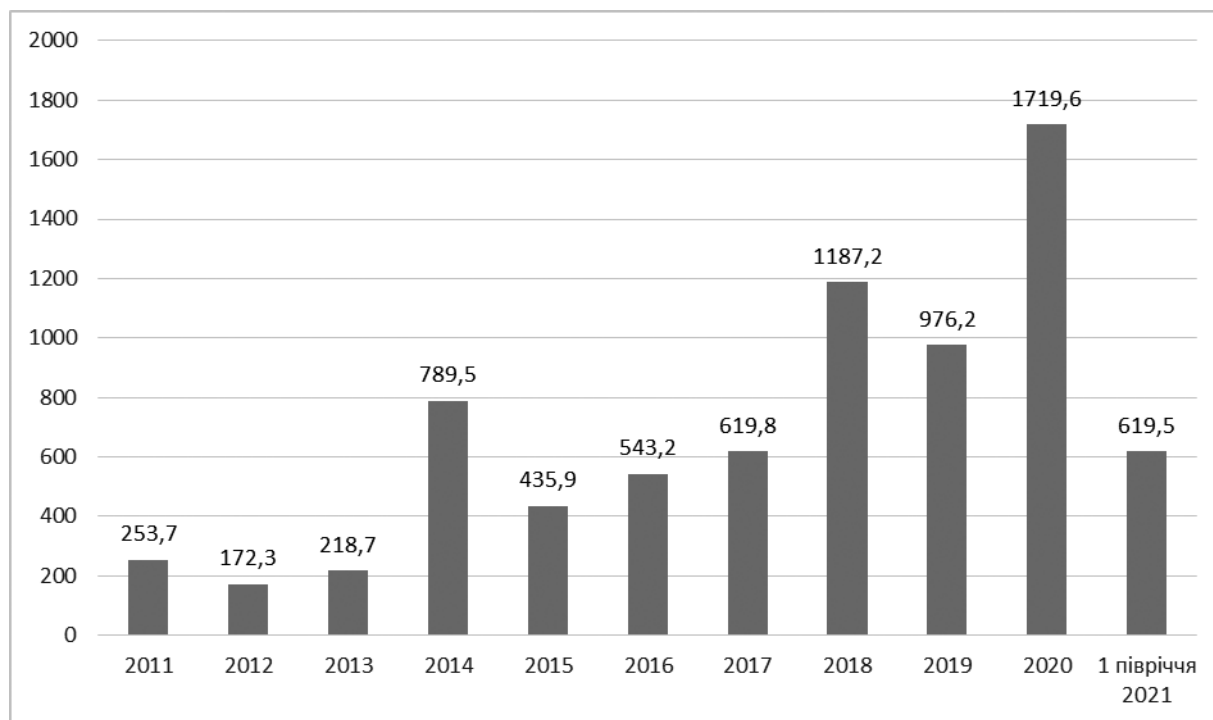

Рис. 2. Сума коштів в підозрілих фінансових операціях (млрд. грн) [1]

- надання послуг ухилення від сплати податків шляхом формування штучного податкового кредиту професійною мережею з відмивання коштів.

Масового розповсюдження набули схеми, пов'язані з ухиленням від сплати податків через організацію «карусельного» механізму незаконного вивезення товару та неповернення валютної виручки або здійснення імпорتنих операцій без фактичних розрахунків за постачання товарів [5].

Однак, за останні роки схеми вчинення податкових злочинів та відмивання коштів від таких злочинів зазнали суттєвих змін, зокрема, спостерігається значне зменшення кількості «класичних» конвертаційних центрів, у яких отримання готівки для вигодонабувачів злочинних схем відбувається через банківські установи. Зазначене зменшення обумовлено, насамперед, жорсткими законодавчими нормами щодо відповідальності банківських установ за участь у схемах відмивання злочинних доходів та активною роботою державних (правоохоронних) органів. Так звані «класичні» конвертаційні центри (за комісію від 4% до 10%) забезпечують готівковою тіньову економіку (переведення безготівкових грошових коштів у готівку), зарплатню у конвертах, проведення господарських операцій поза обліком, а також надають послуги зі спотворення/маніпуляції первинними документами та податковими накладними (йдеться про фіктивне постачання відсутнього товару або послуги). Обсяг коштів від підозрілих фінансових операцій відображено на рис.2.

Через заангажованість правоохоронної та судової системи не всі збитки завдані державі відшкодовуються у повному обсязі, особливо недосяжні оборудки в офшорних компаніях. На мою думку, без політичної волі керівництва держави успішність діяльності фінансової розвідки буде і надалі розбиватися на рівні досудового слідства та в судах.

Масштаби тіньового сектору економіки та її складової – незаконної мінімізації сплати податків, залишаються однією з найсерйозніших проблем нашої держави. За рахунок зміцнення фінансової розвідки можли-

во досягнути усунення податкових загроз та ризиків. Тому оцінка ризиків, а також розробка заходів щодо їх попередження або зниження є чи не найвідповідальнішим етапом організації наповнення бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів, зміцнення економічної безпеки держави в цілому.

Наразі перспективою розвитку фінансової розвідки та ефективного співробітництва з правоохоронними органами є:

по-перше, максимальна автоматизація процесів здійснення операційного та стратегічного аналізу;

по-друге, налагодження е-каналів швидкої комунікації з правоохоронними органами;

по-третє, удосконалення процедури фінансового розслідування щодо новітніх технологій.

Література

1. Фінансова розвідка України: 20 років розвитку та звершень. Державна служба фінансового моніторингу. <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/20rokiv/2201041816r-okivFinMonitoringspreedSmallFileSize.pdf>

2. Глуценко О.О., Семенов І.Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія. Київ : УБС НБУ, 2014. 350с.

3. Акімова О.В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика: монографія. Краматорськ: Донбаська державна машинобудівна академія, 2017. 298 с.

4. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL:<https://fiu.gov.ua>

5. Кікалішвілі М.В. Стратегія й тактика протидії корупційній злочинності в Україні: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2020. 415 с.

Reference

1. Finansova rozvidka Ukrainy: 20 rokiv rozvytku ta zvershen. Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu [Financial intelligence of Ukraine: 20 years of development and achievements. State Financial Monitoring Service]. Retrieved from:<http://fiu.gov.ua/>

assets/userfiles/0350/20rokiv/2201041816roki
vFinMonitoringspreedSmallFileSize.pdf/

2. Hlushchenko, O.O., Semehen, I.B. (2014). Antylehalizatsiyni finansovy monitorynh: ryzyk-oriientovanyi pidkhd [Anti-legalization financial monitoring: risk-oriented approach], Kyiv, UBS NBU. 350 p

3. Akimova, O.V. (2017), Finansovyy monitoryng v systemi derzhavnogo finansovogo kontrolu: teoriia, metodologiia, praktyka [Financial monitoring in the system of state financial control: theory, methodology, practice], Kramators'k: Donbas'ka derzhavna mashynobudivna akademiia, 298 p.

4. Official site of the State Financial Monitoring Service of Ukraine, retrieved from: <http://fiu.gov.ua/>

5. Kikalishvili, M.V. (2020), Stratehiia y taktyka protydii koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini [Strategy and tactics for combating corruption crime in Ukraine], Zaporizhzhia, Helvetyka. 415 p.

SUMMARY

The article examines the functioning of the Financial Intelligence Unit, which is a national center for receiving and analyzing suspicious transaction reports and other information relevant to money laundering, related predicate crimes and terrorist financing, and for disseminating the results of this analysis. It was established that the State Financial Monitoring Service of Ukraine is the central national body responsible for collecting, analyzing and transferring data on suspicious financial transactions to the competent authorities.

The indicators of the activity of the State Financial Monitoring Service of Ukraine as a unit of financial intelligence for the period from 2003 to the first half of 2021 were studied. The results of financial investigations proved that in the last ten years there has been a significant transformation of the activities of criminals in the financial sphere and asset management.

It has been determined that one of the effective forms of responding to the challenges of the criminal environment is to conduct research, expose and publicize schemes by which criminal income is given a legal appearance and terrorism is financed. The need to carry out such work is directly provided for by the legislation of Ukraine and FATF international standards.

The prospect of development and effective cooperation with law enforcement agencies is: first, the maximum automation of operational and strategic analysis processes, second, the establishment of e-channels for rapid communication with law enforcement agencies, third, the improvement of the financial investigation procedure regarding the latest technologies, in particular, with crypto assets.

Keywords: financial intelligence, illegal income, financial monitoring, combating the financing of terrorism, legalization of illegal income.